

Єврейське жіноче товариство допомоги бідним у Чернігові: благодійність у роки Першої світової війни (за матеріалами «Черниговской земской недели» за 1915 р.)

Минуло понад сторіччя з часу однієї з найбільших катастроф людства – Першої світової війни, у жорна якої потрапили й українські терени. Галичина, Волинь й частково Центральна Україна перетворилися на один з основних театрів бойових дій між Австро-Угорщиною і Російською імперією [7, с. 88]. У селах українських губерній з 1914 по 1917 рр. було мобілізовано майже 2,8 млн. осіб. У відсотковому відношенні військовослужбовці-українці переважали навіть росіян. У 1915 р. на тисячу кожної національності в царській армії перебувало росіян – 4, білорусів – 5, українців – 8, німців – 10, євреїв – 11, поляків – 12. При цьому, якщо німці, євреї та поляки вважалися «потенційно небезпечними» і зазнавали певних утисків, то українці прирівнювалися до росіян [3, с. 38].

Чернігівська губернія також не лишилася осторонь. Йдеться, насамперед, про кілька хвиль мобілізації, в результаті яких упродовж усієї війни 280 тис. чоловіків поповнили лави царської армії [6, с. 165]. Населення губернії виконувало обов'язкові загальнодержавні повинності, зумовлені воєнним станом, несучи при цьому значні економічні збитки, турбувалося про біженців, евакуйованих із прикордонних районів та багато іншого. Означені аспекти повсякденного буття висвітлювалися у наукових розвідках, присвячених українським землям у той період [2–4, 6–7, 18]. Мета ж нашої студії полягає у тому, аби на прикладі єврейського жіночого товариства допомоги бідним показати участь чернігівської громади у здоланні негативних проявів війни, полегшенні становища родин мобілізованих на фронт воїнів, біженців.

Даний аспект ще не був спеціальним предметом вивчення, задля його дослідження ми скористалися матеріалами, опублікованими на сторінках

«Черниговской земской недели» за 1915 р. Зауважимо, що це щотижнева газета Чернігівського губернського земства, яка виходила протягом 1913–1917 рр. Додатками до неї слугували періодичні видання «Земский сборник Черниговской губернии» та «Известия о ценах на хлеб и другие сельскохозяйственные продукты». В останній рік видавництва, 1917 р., «Черниговская земская неделя» друкувалася під назвою «Черниговская земская газета» [8, с. 934, 935].

Рубрикація часопису була доволі широкою. На його шпальтах оприлюднювалися нові закони та розпорядження чинного уряду, розміщувалися відомості про діяльність органів земського й міського самоврядування Російської імперії загалом і Чернігівської губернії, зокрема, своєрідні хроніки подій у межах країни та за кордоном, цікаві дані з історії Чернігово-Сіверщини, бібліографія, довідкова інформація, відповіді на злободенні запити пересічних громадян, поштова скринька, різноманітні оголошення, у тому числі рекламування продукції торгово-промислових закладів Чернігова.

Отож, спираючись на газетну інформацію та наукові розвідки, можемо стверджувати, що у липні 1914 р., після імператорського оголошення часткової, а потім і загальної мобілізації, у Чернігові розпочався призов до діючої армії й ополчення [2, с. 57]. 22 липня відбувся парад військ місцевого гарнізону і патріотична хода. Передувало цьому святкове богослужіння за перемогу російської зброї, проведене протоієреєм О. Шестеріковим у кафедральному соборі [6, с. 165]. У серпні 1914 р. у губернському центрі запровадили воєнний стан відповідно до наказу головнокомандувача Київського військового округу генерал-ад'ютанта Миколи Іванова [6, с. 164]. Утім, усе це, як, власне, і сам факт війни, не викликало тривоги серед чернігівців. Навпаки, запевняє А. Подвербний, містян охопило патріотичне піднесення, виражене в урочистих процесіях на підтримку маніфесту Миколи II про початок війни з Німеччиною, зборах різноманітних товариств із метою декларування вірнопідданської позиції, надсиланні від імені пересічних

жителів Чернігова схвальних листів і телеграм, адресованих імператорській родині тощо [6, с. 165]. Подібна картина спостерігалася у більшості міст імперії. Так, О. Вільшанська, дослідивши повсякденне життя України у роки Першої світової війни, дійшла висновку про надзвичайну згуртованість тогочасного суспільства без огляду на соціальну чи національну приналежність та, навіть, політичні уподобання. Несподівано цілковиту лояльність до уряду виявила значна частина інтелігенції. Записатися до армії добровільно стало справою честі [2, с. 57]. «Українці..., – зауважив В. Волковинський, – були налаштовані войовничо щодо Німеччини та Австро-Угорщини і мріяли лише про перемогу» [3, с. 40]. Проте згодом патріотична ейфорія поволі спадатиме, уповні очевидним ставатиме зтяжний характер збройного протистояння двох суперблоків на європейському просторі. Місцева громада муситиме звалити собі на плечі весь тягар проблем воєнного часу...

Поміж різноманітних товариств Чернігова, громадських організацій, інституцій муніципальної влади виокремлювалося єврейське жіноче товариство допомоги бідним. Головним вектором його роботи було надання допомоги малозабезпеченим родинам губерньського центра. Однак, війна внесла свої корективи, й товариство спрямувало свої зусилля на інші, актуальніші для того періоду, цілі.

«У 1914 р., – вказувалося у звіті товариства, – особливо з моменту оголошення війни, діяльність була вкрай інтенсивною. Як й інші громадсько-благодійні організації, товариство повинно було хутко відгукнутися своєю посиленою допомогою не лише на потреби постійно субсидійованих хворих, але, головним чином, на потреби сімей, мобілізованих на фронт із запасу та поранених воїнів» [11, с. 8]. Відтак, можемо виділити кілька напрямів у роботі, й одним із них було збирання поношеного одягу і взуття та передання його збіднілим сім'ям мобілізованих на фронт. Справа просувалася вдало, упродовж короткого часу вдалося допомогти 100 родинам, які отримали 1,5 тис. одиниць одягу, 35 пар взуття, 150 аршин бумазеї (тепла, м'яка тканина, вироблена саржевим переплетінням, має односторонній рідкий начіс з лицевої або

зворотної сторони; використовується переважно для пошиття сорочок, іноді – суконь та халатів [1]) [11, с. 8]. Зауважимо, що жіноцтво товариства по-господарськи ставилося буквально до кожної пожертвованої речі. Якщо вона виявлялася непридатною для подальшого вжитку, то її продавали на сировину, а виручені гроші передавали потребуючим.

Постійна турбота про сім'ї мобілізованих виявлялася і в тому, що їм кожного місяця видавалася грошова допомога та продуктові пакети. Як правило, фасували м'ясо, цукор, чай, інші щоденно важливі харчі. Так, протягом 1914 р. продовольство отримали 89 чернігівських родин, у тому числі м'яса – 173 пуди (пуд – 16,38 кг.), 19 фунтів (фунт – 0,409 кг.), цукру – 45 пудів, 39 фунтів, чаю – 1 пуд, 32 фунти. Окрім цього, готівкою, замість продовольчих пакетів, асигнували 47 руб. для 10 сімей [там само].

Зауважимо, що продуктові пакети були доречними, враховуючи дорожчання харчів в умовах економічного колапсу. Так, 1915 р. пуд житнього борошна коштував 1 руб. 27 коп., фунт чорного хліба – 3,5 коп., напівбілого – 4 коп., білого – 5 коп. [9, с. 3], м'яса першого ґатунку – 16 коп., другого – 14 коп., третього – 10 коп. [12, с. 5]. Через рік (1916 р.) за пуд житнього борошна вже брали 2 руб. 45 коп., фунт білого хліба першого ґатунку – 16 коп., другого ґатунку – 13 коп. [17, с. 3], сала – 80 коп. – 1 руб. 20 коп., масла – 1 руб. 30 коп. – 1 руб. 40 коп., риби – 60-80 коп., десяток яєць – 50-60 коп., помідорів – 30-40 коп., сотню огірків – 80 коп. – 1 руб., пуд картоплі – 1 руб. 10 коп. – 1 руб. 20 коп., курчат – 80 коп. – 1 руб. 50 коп., курей – 2-3 руб. [16, с. 4]. Стрімке зростання цін зумовлювалося, у першу чергу, дорожчанням гужової доставки із залізничних станцій до місця призначення (відсутність робочих рук і коней), підвищенням акцизу на певні категорії товарів, заробітної плати, призупиненням виробництва у багатьох центрах західного украю, відсутністю імпорту і, звісно ж, пріоритетністю забезпечення потреб армії [14, с. 9].

Незважаючи на воєнне лихоліття, жінки товариства, будучи матерями, як ніхто розуміли потребу не позбавляти дітей дитинства, особливо коли йшлося про родини мобілізованих на фронт. Через те під час єврейських релігійних

свят були влаштовані розважальні заходи для дітвори. Задля того запросили їх зі своїми мамами до приміщення кінематографа «Міраж», підготували різноманітні забави, роздали пакунки із солодощами й подарунками [11, с. 8].

Іншим напрямом роботи товариства у роки війни став збір білизни для поранених воїнів. Варто наголосити, що чернігівці також швидко відгукувалися на такий заклик, і жінкам вдалося за короткий проміжок часу отримати 3 тис. предметів білизни. Частину з них передали для потреб Червоного Хреста, а решту – земсько-міському лазарету. Містяни, які прагнули допомогти, але не мали на той момент необхідних речей, жертвували гроші. На них купували тканину й виготовляли потрібний одяг. Так, на 161 руб. 02 коп. благодійницьких коштів пошили теплі сорочки та халати для поранених [там само].

З огляду на розгортання збройного конфлікту усвідомлювалася необхідність збільшення постачання білизни й одягу для армії. Тому було вирішено вдатися до самостійного пошиття одягу. Відповідно, у приміщенні Чернігівського ремісничого училища облаштували майстерню, в якій безпосередньо жінки товариства та запрошені швачки стали до роботи. Тканини не тільки купували, але й отримували в якості меценатської допомоги. Зокрема, надходили пожертви від попечительки Червоного Хреста пані Стерлігової, дружини тодішнього чернігівського губернатора, статського радника Іллі Івановича.

Турбота про поранених виявлялася не лише у матеріальних речах: адже, як справедливо вважали жінки товариства, «не хлібом єдиним» живе людина. На одному із зібрань було поставлено оголосити серед чернігівців збір художньої літератури. Проблем із тим також не виникло. Через деякий час містяни принесли 20 пудів книг (327,6 кг.), які транспортували до московських військових шпиталів, де лікувалися пораненні солдати та офіцери [там само].

Війна поставили на порядок денний ще один вектор щоденної роботи товариства – допомога біженцям, про яких рясніли повідомлення на сторінках «Черниговской земской недели» з перших днів їхньої появи у губернському

центрі. Примітно, що пересічні мешканці щиро переймалися долею біженців, усвідомлюючи громадський обов'язок надати посильну допомогу. Дозволимо собі процитувати уривок зі статті. «Теренами Чернігівської губернії, – написав невідомий автор, – нескінченними потоками йдуть переселенці з Ровенської, Варшавської, Люблінської і Холминської губерній. Широкі й густі потоки нещасних людей, які лишають своє віками насиджене місце і трудовими грошима нажитий статок, спалюючи його до тла, в ім'я вищих державних інтересів, – це одне з найбільш болючих місць теперішньої війни, і до лікування його повинні вживатися масштабні, а головне термінові заходи. Ось тому, крім загальної турботи держави про біженців, до останніх повинна бути проявлена й участь усього російського суспільства: жителі губерній, котрі, на своє щастя, виявилися поза палаючим диханням війни, повинні надати нещасним біженцям найширшу допомогу і найбільш сердечний прийом... Наша губернія розмістила вже 25 тис. виселенців, не рахуючи великої кількості незареєстрованих» [13, с. 14].

Безумовно, жінки товариства не могли лишитися осторонь бідувань переселенців. Вони усіляко намагалися полегшити їхнє тимчасове або постійне перебування у Чернігові. Зокрема, організовували розселення, забезпечували речами першої необхідності, продуктами харчування, вирішували проблеми, що з'являлися у разі подальшої міграції углиб імперії. Приміром, протягом першого року війни допомогли продуктами харчування 96 біженцям, придбавши для них 8 041 стакан молока, 10 086 яєць, 569 фунтів м'яса, 139,5 фунтів масла, 20 голів птиці, 7 булочок і ще пляшку вина. Понад те, на дорогу асигнували 20 руб. 05 коп. [11, с. 8].

Особливо старалися допомогти біженцям-євреям. Так, 1 червня 1915 р. до Чернігова прибули 589 осіб із Курляндської губернії. Їх розселили у єврейських школах і молитовних будинках міста, чимало з них знайшли тимчасове помешкання у родинях місцевої єврейської громади. Товариство потурбувалося про необхідні речі та прохарчування [10, с. 24].

Доцільно зауважити, що з 1915 р. рух єврейського населення був досить активним. Ще у перші тижні війни іудеїв виселили з прикордонних містечок Радомської, Ломжицької і Люблінської губерній, а до початку зими 1914 р. майже половина єврейства із вказаних місць мусила мігрувати у тил. Відступ російської армії також спричинив масове примусове виселення, зокрема, протягом квітня-травня 1915 р. із прифронтових районів Ровенської, Курляндської, Сувалцької і Гродненської губерній. Спочатку людей вивозили на терени Лівобережної України та східні райони білоруських земель. «Потім, – твердить А. Морозова, – біженці заповнили цей регіон Російської імперії, зумовивши напружену політичну та економічну ситуацію» [5, с. 55, 56]. З огляду на це, міністр внутрішніх справ М. Щербатов підписав 4 серпня 1915 р. дозвіл євреям проживати у міських поселеннях поза межею смути осілості, окрім столиць і теренів, підпорядкованих міністерствам імператорського двору та військового. Власне, даним розпорядженням врешті ліквідували принизливу межу осілості єврейської спільноти [5, с. 57].

Попри нові напрями роботи, актуалізовані війною, єврейське жіноче товариство допомоги бідним у Чернігові не полишало й свої традиційні зобов'язання. Продовжувало надавати поміч малозабезпеченим містянам, особливо якщо вони потребували медичного втручання. Коштом товариства оплачувалися візити лікарів до хворих й рецепти на придбання ліків. Скажімо, упродовж 1914 р. оплатили рецепти 366 хворим на суму 211 руб. 13 коп., придбали 39 різноманітних одиниць медичних препаратів.

Усвідомлюючи важливість якісного харчування на період хвороби, товариство постачало продукти. Зазвичай, до набору входили калорійна їжа: молоко, яйця, м'ясо [11, с. 8].

Таким чином, невеликий пласт наративу зі сторінок «Черниговской земской недели» дозволяє стверджувати, що єврейське жіноче товариство допомоги бідним у Чернігові попри своє функціональне призначення окреслило у щоденній роботі нові, злободенні в умовах Першої світової війни, напрями роботи. У першу чергу під опіку потрапили родини мобілізованих на

фронт. Для них організовували збір одягу й взуття серед містян, забезпечували продуктами харчування; влаштовували свята для дітлахів. Збирали та самостійно шили білизну й одяг для поранених бійців, передаючи у шпиталі муніципальні та Червоного Хреста. Намагалися полегшити становище біженців, які наводнювали Чернігів як одну із зупинок по шляху міграції углиб імперії. Їх тимчасово облаштовували, постачали необхідні речі, продовольство, споряджали у подальшу дорогу. Деталізація усіх напрямів діяльності товариства потребує поглибленого вивчення, але навіть означені складові вказують на значиму роль громади, меценатство й волонтерство окремих осіб та організацій під час війн, коли держава зачасти виявляється неспроможною вирішувати нагальні проблеми військового й цивільного характеру.

1. Бавовняні сорочкові та платтяні тканини – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: subject.com.ua/technology/clothing/118.html
2. Вільшанська О. Повсякденне життя населення України під час Першої світової війни / О. Вільшанська // Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 56–71.
3. Волковинський В. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни / В. Волковинський. – Український історичний журнал. – 2004. – № 4. – С. 38–56.
4. Качмала В. Наростання загальної кризи на Лівобережній Україні в роки Першої світової війни / В. Качмала // Кресзнавство: Науковий журнал. – К., 2011. – № 4. – С. 238–245.
5. Морозова А. Єврейське населення Лівобережної України у другій половині XIX – на початку XX ст. / А. Морозова. – К., 2009. – 300 с.
6. Подвербний А. Громадське життя Чернігова на початку I Світової війни (за матеріалами преси) / А. Подвербний // Сіверянський літопис. – 2012. – № 5–6. – С. 164–173.

7. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти / О. Реєнт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://histans.com/JournALL/pro/16/1/19.pdf>
8. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник /за ред. А. Кудрицького. – К., 1990. – 1005 с.
9. Черниговская земская неделя (далі – ЧЗН). – 1915. – 21.
10. ЧЗН. – 1915. – № 24.
11. ЧЗН. – 1915. – № 25.
12. ЧЗН. – 1915. – № 27.
13. ЧЗН. – 1915. – № 35.
14. ЧЗН. – 1915. – № 50.
15. ЧЗН. – 1916. – № 34.
16. ЧЗН. – 1916. – № 35.
17. ЧЗН. – 1916. – № 36.
- 18 Шевченко В. Проблема біженців на Чернігівщині в роки Першої світової війни / В. Шевченко // Проблеми історичного і географічного краєзнавства Чернігівщини. – 1999. – Вип. 4. – С. 54–57.